

ПОНЯТТЯ ДИСКУРСУ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ: ВИЗНАЧЕННЯ, СТРУКТУРА, ТИПОЛОГІЯ

Корольов Ігор Русланович,

канд. філол. наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті систематизовано та охарактеризовано існуючі в лінгвістиці підходи до визначення поняття дискурсу, зокрема з'ясовано структурні характеристики цього багатовимірного явища; встановлено типологію дискурсу, а також виявлено основні універсальні та специфічні властивості окремих типів дискурсу (художнього, невербального, педагогічного, юридичного, судового, наукового, корпоративного, емоційного, гастрономічного, ритуального, банківського).

Ключові слова: дискурс, структура дискурсу, типологія дискурсу.

У лінгвістичних працях останніх років дискурс розглядається як багатовимірне явище [Арутюнова 1998; Бахтин 1996; Бацевич 2003; ЛЭС 1990; Почепцов 1999; Brown 1996] із урахуванням когнітивних [Кравченко 2007; Красных 1998; Селиванова 2004; Шевченко 2005; Fairclough 1992], етнопсихологічних [Карасик 2002; Красных 2003; Попова, Стернин 2003], культурних [Тер-Минасова 2000; Wierzbicka 1994], соціальних [Горелов 2001; Седов 2004; Hymes 1972], політичних [Макаров 2003; Шейгал 2000] та інших факторів.

Актуальність теми нашого дослідження пов'язана з необхідністю системного та комплексного опису явища дискурсу в сучасній мовознавчій науці у зв'язку з появою нових аспектів його вивчення.

Об'єктом дослідження в нашій розвідці є поняття дискурсу в сучасному мовознавстві.

Предметом дослідження є з'ясування питань про визначення, структуру та типологію дискурсу в мовознавчій науці.

Метою статті є висвітлення існуючих підходів у мовознавстві до визначення дискурсу, зокрема його структури, а також встановлення типології дискурсу в сучасній лінгвістиці.

Завдання – систематизувати та охарактеризувати існуючі в лінгвістиці підходи до визначення поняття дискурсу та його структури; – з'ясувати типи дискурсу в мовознавчій науці; – виявити основні універсальні та специфічні властивості окремих типів дискурсу.

Як справедливо зауважила О. С. Кубрякова, широке розповсюдження самого терміна "дискурс" зовсім не означає, що за ним вже закріплений зміст, який можна було б уважати загальноживаним [Кубрякова 2005, 23]. Насамперед, звернімося до визначення дискурсу. Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок від концепції Е. Бенвеніста, де були розмежовані план розповіді та план дискурсу – мови, що привласнюється мовцем. У науковому доробку Е. Бенвеніста визначена насамперед концептуально-дискурсивна теорія. Французький мовознавець чітко диференціював статичний план розповіді та динамічний план дискурсу, визначав дискурс як "будь-яке висловлення, що зумовлює наявність комунікантів:

адресата, адресанта, а також наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника [Бенвенист 1975, 276–279].

У сучасній лінгвістичній науці немає єдності поглядів щодо тлумачення цього терміна. Однак у більшості праць вітчизняних і зарубіжних учених [див. Арутюнова 1988, 1998; Дейк ван 1988; Дискурс іноземномовної комунікації 2001; Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен 2005; Иссерс 2002; Карасик 2002; Кибрик 1992; Красных 2003; ЛЭС 1990; Макаров 2003; Почепцов 1999; Седов 1998] склалася традиція, у рамках якої під словом "дискурс" розуміється цілісний мовленнєвий твір у різноманітності його когнітивно-комунікативних функцій. Так, Т. ван Дейк визначає дискурс як *комунікативну подію* (складну єдність мовної форми, значення і дії), відтворену учасниками спілкування; подію, в якій задіяна не лише мова в її фактичному використанні, але й ті ментальні процеси, які неминуче супроводжують процес комунікації [Дейк ван 1989, 121].

Російська вчена Н. Д. Арутюнова в "Лінгвістичному енциклопедичному словнику" подає таку дефініцію: "*Дискурс* (від. франц. discours – мовлення) – зв'язний текст у його сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими факторами; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємовідносинах людей та в механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення "занурене в життя" [ЛЭС 1990, 136–137].

У тлумаченнях різних авторів знаходимо таке розуміння дискурсу:

- будь-яке висловлювання, що перевищує за обсягом фразу й розглядається з точки зору зв'язування послідовності фраз між собою [Dubois 1904, 156];
- зв'язне мовлення [Harris 1952];
- будь-яке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікаторів: адресата, адресанта, а також наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника; мовлення, що привласнюється мовцем [Бенвенист 1975, 276–279];
- когерентний текст [Беллерт 1978];
- будь-який текст (або частина тексту), в якому є прояви одного й того ж мотиву [Кох 1978, 150];
- будь-який кінцевий відтинок мовлення, що є певною єдністю з погляду змісту, передається з вторинними комунікативними цілями та має відповідну до цих цілей внутрішню організацію, причому є пов'язаним з іншими культурними факторами, аніж ті, що відносяться власне до мови [Барт 1978, 443];
- будь-який процес говоріння, який включає у свої структури мовця і слухача разом із бажанням першого впливати на другого [Kristeva 1981, 17];
- організована мовленнєва діяльність, пов'язана з деякою нелінгвістичною сферою (соціологічний, ідеологічний, культурний контекст) або з чимось невисловленим (несвідомим, передбачуваним) [Helgorsky 1982, 22];
- семіотичний процес, що реалізується в різних видах дискурсивних практик [Греймас 1983, 453];
- текст, представлений у вигляді особливої соціальної данності [Степанов 1988, 44];

- актуалізований текст, на відміну від тексту в аспекті його формально-граматичної структури [Dijk 1985, 1998];
- вияв мови як соціально-психічної системи у вигляді емпіричного знака, тексту (тобто реалізація тексту в "живому мовленні") і водночас об'єкт досліджень, спрямованих на створення теорії використання мови [Сорокин 1985, 34];
- текст, утворений у результаті мовленнєвої діяльності представників певної лінгвокультурної спільноти, який розглядається в сукупності його лінгвістичних параметрів та соціокультурного контексту [Ушакова 1989, 162];
- складне комунікативне явище, що включає крім тексту ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, настанови, цілі адресанта), необхідні для розуміння тексту... Мовленнєвий потік, мова в її постійному русі, що вбирає в себе всю різноманітність історичної епохи, індивідуальних і соціальних особливостей як комунікатора, так і комунікативної ситуації, в якій проходить спілкування [Дейк ван 1989, 8–9];
- текст у різних його аспектах [Halliday 1991];
- результат процесу взаємодії у соціокультурному контексті [Fairclough 1992];
- особливе використання мови ... для вираження особливої ментальності [Степанов 1995, 38–39];
- когнітивний процес, пов'язаний з реальним творенням мовлення, мовленнєвого твору, а текст є кінцевим результатом процесу мовленнєвої діяльності, що виливається в певну завершену (і зафіксовану) форму [Кубрякова 1995, 164];
- дискурс – "текст плюс ситуація", а текст, відповідно, "дискурс мінус ситуація" [Ostman, Virtanen 1995, 240];
- текст, сконструйований мовцем для слухача [Brown, Yule 1996];
- процес побудови й розуміння природного тексту, функціонування мови в реальному часі [Кибрик, Плунгян 1997, 308];
- такий емпіричний об'єкт, з яким має справу лінгвіст, коли він виявляє сліди суб'єкта акту висловлювання, формальні елементи, що вказують на привласнення мови мовцем [Гийому, Мальдидье 1999, 124];
- цілісний мовленнєвий твір у різноманітності його когнітивно-комунікативних функцій [Седов 1998, 5];
- єдність, що реалізується як у мовленні, тобто у звуковій субстанції, так і в тексті, тобто в писемній формі [Богданов 1990; Сусов 2000];
- послідовність мовленнєвих актів, тобто текст, включений у комунікативно-прагматичний контекст, на відміну від тексту як послідовності речень, відстороненої від комунікативно-прагматичного контексту [Сусов 2000];
- складне комунікативне явище, яке не тільки вміщує акт творення певного тексту, а й відображає залежність створюваного мовленнєвого твору від значної кількості екстралінгвістичних обставин – знань про світ, думок, настанов і конкретних цілей мовця як творця тексту [Кубрякова 2000, 13–14];
- система комунікації, яка має реальний і потенційний (віртуальний) виміри. У реальному вимірі – це поточна мовленнєва діяльність у певному соціальному

просторі, яка має ознаку процесуальності і пов'язується з реальним життям і реальним часом, а також мовленнєві твори (тексти) як результат цієї діяльності, узяті у взаємодії лінгвістичних, паралінгвістичних і екстралінгвістичних факторів. У потенційному вимірі дискурсу включаються також уявлення про типові моделі мовленнєвої поведінки і набір мовленнєвих дій та жанрів, специфічних для конкретного типу комунікації [Шейгал 2000, 11];

- сукупність мовномисленнєвих дій комунікаторів, пов'язана з пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу мовця адресатом [Милевская 2002, 190];

- комплекс лінгвістичних, психологічних і соціальних явищ, що підпорядкований як правилам граматики, так і більш загальним правилам організації, інтерпретації й зв'язності мовлення, яким володіють ті, хто розмовляє цією мовою [Плеханова 2002];

- вербалізована діяльність – сукупність процесу й результату, що має як власне лінгвістичний, так і екстралінгвістичний плани [Красных 2003];

- сплав мовної форми, знань і комунікативно-прагматичної ситуації [Алефиренко 2003, 96];

- соціальна діяльність в умовах реального світу, а не абстрактно-теоретичний конструкт чи продукт лабораторного експерименту [Макаров 2003, 79];

- складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституюючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має "видиму" – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та "невидиму" – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який "будується" впродовж розгортання дискурсу його репродуктором (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо) [Серажим 2002, 13];

- ієрархічно зорганізована цілісна комунікативно-комунікаційна система, вивчення якої дозволяє пояснити, з одного боку, а) процес комунікативної діяльності і породження / рецепції тексту, виходячи з аналізу когнітивних структур, породжуваних комунікаторами і, з іншого боку, б) механізм активації цих структур (концептуалізації знаково-символічної форми тексту) під впливом параметрів комунікації [Кравченко 2007, 5];

- два або декілька речень, що перебувають одне з одним у смисловому зв'язку [Звегинцев 2007, 170];

- соціальна комунікативна діяльність людей, у якій за допомогою, здебільшого, мовної діяльності взаємодіють їхні когнітивні простори, їх картини світу, що формуються й виражаються засобами мови та іншими засобами, що супроводжують мовлення [Павлова 2010, 16].

Лінгвістичне розуміння дискурсу в зарубіжних дослідженнях неоднозначне. Так, наприклад, П. Серіо виділяє вісім значень терміна "дискурс":

- еквівалент поняття "мова", тобто будь-яке конкретне висловлення;
- одиницю, що обсягом переважає фразу;
- вплив висловлювання на його одержувача, враховуючи ситуацію (у рамках прагматики);
 - бесіду як основний тип висловлення;
 - уживання одиниць мови, їхню мовленнєву актуалізацію;
 - соціально або ідеологічно обмежений тип висловлень, наприклад, феміністський дискурс, адміністративний дискурс;
 - теоретичний конструкт, призначений для дослідження умов виробництва тексту [Серіо 1999, 26–27].

Разом із комунікативною лінгвістикою та дискурсологією до наукового обігу ввійшли поняття мовної особистості, мовця [Блумфільд 1968], комунікативних реєстрів. При такому підході до вивчення мови до уваги беруться не лише мовні факти, а й різноманітні екстралінгвістичні фактори, включаючи паралінгвістичні. Розвиваючись у надрах комунікативної лінгвістики, дискурсивний підхід надав поштовх до розвитку багатьох напрямків, що поглибили й видозмінили поняття дискурсу не лише в аспекті когнітивної лінгвістики, а й у плані самої дискурсології [Селиванова 2004; Семиотика 2001].

Останнє сприяло тому, що багато вчених почали виділяти дискурс, як одиницю аналізу тексту, що, у свою чергу, викликало необхідність у розмежуванні понять "дискурс" і "зв'язний текст" [Серажим 2003]. Як відомо, на сьогодні зв'язний текст визначають одним із виявів дискурсу, його проміжним результатом, оскільки кінцевою метою дискурсу є не створення тексту як такого, а досягнення перлокутивного ефекту. У цьому аспекті під дискурсом розуміють сукупність мовленнєвомисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу мовця адресатом [Милевская 2002, 188–190]. Таким чином, поняття дискурсу включає одночасно два компоненти: і динамічний процес мовної діяльності, що вписана в певний соціальний контекст, і її результат у вигляді тексту. Порівняно з текстом, розуміння якого пов'язане передусім із лінгвістичними категоріями, дискурс – поняття більш різнопланове, воно ширше й глобальніше корелює з категоріями логіки, психології, філософії і спрямоване на людину, її досвід, знання, інтелектуальний рівень, спосіб вираження знань про навколишній світ [Бехта 2004, 193].

М. Л. Макаров, вважаючи синонімічними, взаємозамінними терміни "текст" і "дискурс" (відомо, спільними ознаками і тексту, і дискурсу виступають завершеність, цілісність, зв'язність, модальність, інтенційність, спосіб та сфера функціонування), все ж диференціює їх за опозиційними параметрами: структурність – функціональність, продукт – процес, статичність – динамічність [Макаров 2003, 75–87]. Дискурс співвідноситься з текстом, як висловлення з реченням, фонема зі звуком, морф із морфемою. Зрозуміло, що мовленнєві одиниці (дискурс, висловлення), не маючи емпіричної субстанції, реальної матеріальної маніфестації, ширші в потенційній здатності реалізувати комунікативні потреби мовців, відображати їх ментальний світ.

Текст, на думку Н. Литвиненко, виступає "серцевиною" дискурсу. Коли текст потрапляє в потік свідомості людини, яка його сприймає, він стає дискурсом, відображаючи процес мовлення. Дискурс – це своєрідна динамічна модель тексту, текстова комунікація, пов'язана з комунікативною діяльністю суб'єкта" [Литвиненко 2009, 11–12].

Російська дослідниця А. І. Варшавська запроваджує поняття *дискурсу-тексту*, трактуючи *дискурс* як процес мовного мислення, а *текст* – як результат або продукт цього процесу [Варшавская 1984].

В. В. Богданов розглядає *мовлення* й *текст* як два аспекти *дискурсу*. Не будь-яке мовлення піддається текстовому перекодуванню й не будь-який текст можна "озвучити". Саме тому *дискурс* розуміється вченим широко – як усе, що говориться й пишеться, тобто, як мовленнєва діяльність, яка водночас є мовним матеріалом у будь-якій його презентації – звуковій або графічній. *Текст* у вузькому розумінні є "мовним матеріалом, фіксованим на тому або іншому матеріальному носії за допомогою нарисного письма. Таким чином, терміни *мовлення* й *текст* будуть видовими стосовно об'єднуючого їх родового терміна *дискурс*" [Богданов 1993, 5–6].

Тріада "текстотворення – текст – текстова комунікація", за визначенням Т. В. Радзівєвської, має "спільний знаменник" – поняття дискурсу, що відбиває і онтологічний, і епістемічний аспекти зазначених понять у комплексі [Радзівєвська 2010, 458].

У "Лінгвістичному енциклопедичному словнику" зазначається про те, що термін "дискурс", на відміну від терміна "текст", не застосовується до давніх та інших текстів, зв'язки яких із живим життям безпосередньо не відновлюються [ЛЭС 1990, 136–137].

Ф. С. Бацевич з-поміж інших комунікативних категорій виділяє дискурс, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт, почасти витлумачуючи *дискурс* як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом форм життя, залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [Бацевич 2004, 138]. Отже, з одного боку, дискурс – текст, занурений у життя, з особливою граматиною, лексикою, правилами слововживання і синтаксису, а з іншого, – це живе спілкування, комунікація, когнітивно-мовленнєве й інтерактивне явище з усіма відповідними складовими спілкування [Бацевич 2010, 12–13].

Таким чином, виходячи з розглянутих визначень, можна зробити висновок, що в сучасній лінгвістиці під *текстом* розуміється абстрактна, формальна конструкція, під *дискурсом* – різні види її актуалізації, розглянуті з погляду ментальних процесів у зв'язку з екстралінгвістичними факторами.

Дискурс (у вузькому розумінні) – це зв'язна послідовність мовних одиниць, створювана мовцем для слухача в певний час, у певному місці, з певною метою. Ми

розуміємо поняття *дискурс* ширше, як складне комунікативне явище, як усну мовленнєву дію, враховуючи соціальний контекст, що дає відомості про учасників комунікації та їхні характеристики, а також процеси виробництва й сприйняття повідомлення.

Серед окремих мовознавців існує думка, що на рівні дискурсу (тобто вище речення) відсутня будь-яка лінгвістична (структурна) організація. Можливо, ці вчені, за висловленням М. Стабза, просто не шукали в дискурсі ознак такої організації [Stubbs 1983, 15]. Якщо дотримуватись цього погляду, то доведеться визнати, що будь-яка усна бесіда, будь-яка розмова складаються з неупорядкованої сукупності речень. Проте всі пересічні носії мови інтуїтивно, а інколи й усвідомлено (наприклад, у процесі навчання або аналізу) помічають таку властивість дискурсу: не будь-яке висловлення можна вжити після якогось іншого висловлення [Макаров 2003, 175].

Отже, існує певний порядок комунікативних ходів у діалозі, структура обміну мовленнєвими діями. З одного боку, існування соціокультурно ідентифікованих типів дискурсу дозволяє обговорювати питання про структурність розмов, розповідей, уроків тощо, оскільки в них можна виділити початок, середину й кінець, хоча це й не настільки чітка структурність, порівняно з нижчими рівнями мови [Stubbs 1983, 5]. З іншого боку, подібні міркування про структурність дискурсу були критично сприйняті Дж. Сьорлем, який навів просту аналогію з кухлем пива, у якого також є початок, середина й кінець: *"they all have a beginning, a middle, and an end, but then, so does a glass of beer"* [Searle 1992, 21]. Хоча з ним важко погодитись, адже твердження, зокрема й доведених, на користь існування структури дискурсу значно більше [Макаров 2003, 174; Jucker 1992, 78].

Необхідно зауважити, що розбіжності в поглядах стосовно структури дискурсу викликані насамперед зосередженістю окремих вчених на дослідженні структури форм повсякденного побутового мовного спілкування, тобто розмови (conversation) – найменш структурованого з усіх типів дискурсу. Проте розмова, на думку М. Л. Макарова, – це лише окремих різновид дискурсу, тоді як найбільш структурованими є ритуалізовані, інституційні типи дискурсу, наприклад, засідання суду, телеінтерв'ю, урок тощо [Макаров 2003, 175].

У структурі дискурсу розрізняють – *макроструктуру* або *глобальну* структуру та *мікроструктуру* або *локальну* структуру. Макроструктура дискурсу – це його членування на великі складові: епізоди в розповіді, абзаци в газетній статті, групи реплік в усному діалозі і т. і. Усередині великих фрагментів дискурсу спостерігається певна єдність – тематична, референційна, часова тощо [Тюрина 2008]. Між великими фрагментами дискурсу спостерігаються межі, які позначаються відносно довгими паузами (в усному дискурсі), графічним виділенням (у письмовому дискурсі), спеціальними лексичними засобами (такими службовими словами, як *"а"*, *"так"*, *"нарешті"*, *"стосовно"*). Багатоаспектними дослідженнями, пов'язаними з макроструктурою дискурсу, займалися О. В. Падучева, Т. Ван Дейк, А. М. Баранов і Г. Ю. Крейдлін і інші вчені.

Специфічне розуміння терміна "макроструктура" представлено в працях відомого нідерландського дослідника дискурсу Т. Ван Дейка, який так визначає її: це уза-

гальнений опис основного змісту дискурсу, що будується адресатом у процесі розуміння. Макроструктура, за ван Дейком, створюється таким чином, щоб представляти повноцінний текст, тобто в інших термінах може називатись рефератом або резюме [Дейк Ван, Кинч 1989, 47].

Мікроструктура дискурсу, на відміну від макроструктури, – це членування дискурсу на мінімальні складові, які можна віднести до дискурсивного рівня [Тюрина 2008]. У більшості сучасних підходів такими мінімальними одиницями вважаються предикації, або клаузи. В усному дискурсі ця ідея підтверджується близькістю більшості інтонаційних одиниць до клауз. Дискурс, таким чином, є ланцюгом клауз. У психолінгвістичних експериментах з відтворення раніше отриманої вербальної інформації зазвичай з'ясовується, що розподіл інформації за клаузами відносно незмінний, а об'єднання клауз у складні речення є змінним. Саме тому поняття речення виявляється для структури дискурсу менш значимим, ніж поняття клаузи. Зокрема, як зауважує А. О. Кібрик, така одиниця, як клауза, є "ще" синтаксичною, але одночасно "вже" дискурсивною [Кібрик 2005, 99].

Питання структури дискурсу, як зауважує російська дослідниця С. Ю. Тюріна, пов'язане з питанням про його зв'язність. Зв'язність розглядається як одна з основних, найважливіших ознак дискурсу. Вітчизняні й зарубіжні лінгвісти вивчають текстові зв'язки, враховуючи їхні різні параметри, характер і спрямованість [Тюріна 2008]. Спочатку текстові зв'язки описувалися за аналогією зі зв'язками всередині речення. У сучасних дослідженнях розглядається специфічний характер текстових зв'язків. Відповідно до глобальної і локальної структури дискурсу, розрізняють глобальну й локальну зв'язність [Дейк ван 1989]. Глобальна семантична зв'язність дискурсу забезпечується єдністю теми й топіку, а локальна – це відношення між мінімальними дискурсивними одиницями та їхніми частинами.

Дискурс, що розуміється як текст, занурений у ситуацію спілкування, допускає безліч вимірів. З позицій прагмалінгвістики дискурс є інтерактивною діяльністю учасників спілкування, обміном інформацією, використанням різних комунікативних стратегій, їх вербальним і невербальним втіленням у практиці спілкування [Dijk van 1993].

Щодо прагматичного аспекту вивчення структури дискурсу, А. Е. Кібрик наголошує: "Зазвичай лінгвіст "занурюється" в текст...; ...будує систему виконуваних ним функцій...; ...лінгвістична модель мовної взаємодії "уміщує" лінгвіста саме в мовленнєвий акт, структура й цілі якого можуть пролити світло на те, яким чином організовано текст" [Кібрик 1992, 288].

Дискурс, як і будь-який комунікативний акт, передбачає наявність двох фундаментальних ролей – мовця (адресанта) і слухача (адресата), а також самого тексту повідомлення. Унаслідок цього структура дискурсу припускає наявність двох діаметрально протиставлених ролей – мовця та адресата, а сам процес мовного спілкування розглядається в цих двох перспективах. Саме тому в дискурсіології виділяються такі напрямки дослідження:

- побудова дискурсу (наприклад, вибір лексичних засобів у процесі первинного та вторинного семіозису);

- розуміння дискурсу адресатом (наприклад, співвідношення займенників і інших дійсних слів із тими чи іншими об'єктами);
- розгляд процесу мовного спілкування з позицій самого тексту, що виникає в процесі дискурсу.

Незважаючи на наявність такого розмаїття підходів до проблеми структури дискурсу, вона залишається до кінця не розв'язаною. Слід також пам'ятати, що вихідною, фундаментальною формою існування дискурсу є усне мовлення, а письмовий дискурс є похідним від усного. Це розмежування пов'язане з каналом передачі інформації: при усному дискурсі канал – акустичний, при письмовому – візуальний [Селиванова 2004].

Прагмалінгвістичний розгляд структури дискурсу дозволяє виокремити в ньому арену взаємодії учасників комунікативного акту: мовця (адресанта), слухача (адресата) та тієї реальності, що відображується в тексті. Прагмалінгвістичне дослідження дискурсу може бути орієнтоване, з одного боку, на виявлення особливостей авторської присутності, тобто "суб'єктивного емоційно-оцінного ставлення мовця до предметно-значеннєвого змісту свого висловлення. У різних сферах мовленнєвого спілкування експресивний момент має різне значення й різний ступінь сили, але присутній він усюди: абсолютно нейтральне висловлення неможливе" [Бахтин 1996, 188]. Іншою важливою характеристикою будови дискурсу є чинник орієнтації і впливу на слухача: "Істотним (конститутивним) принципом висловлення (тексту) є його спрямованість. Кому адресоване висловлення, як адресант відчуває й уявляє своїх адресатів, яка сила їхнього впливу на висловлення – від цього залежить як композиція, так і стиль висловлення" [Бахтин 1996, 200].

Чинник адресованості дискурсу, врахування того, що Т. А. ван Дейк називав прагматичним контекстом, визначається прагненням мовця до адекватного розуміння адресатом мовленнєвого твору. При цьому, як слушно зауважує голландський дослідник, "адресант може тільки тоді успішно здійснити намічений мовленнєвий акт, коли він упевнений, що прагматичний контекст задовольняє умовам цього мовленнєвого акту" [Дейк ван 1989, 26]. Усі три компоненти прагматичної структури тексту – дійсність, яка відображена в мовленні, суб'єктивно-авторське начало, потенціал сприйняття – взаємопов'язані в структурі дискурсу.

При вивченні дискурсу постає питання про його класифікацію: які типи й різновиди дискурсу існують?

Кожний тип дискурсу визначається набором правил, виконання яких він вимагає, і протікає в певній соціальній сфері. При дослідженні типології дискурсу основним завданням є опис структур найтипівіших для дискурсу певного виду [Дейк ван 1989].

Як зазначає С. Ю. Тюріна, основними критеріями виділення типів дискурсу є ступінь формальності спілкування, а також протиставлення усного й письмового дискурсу [Тюріна 2008]. На основі типу носія інформації виділяють такі різновиди сучасного дискурсу як радіопередача, друкований дискурс, телефонна розмова, переписка електронною поштою, спілкування в інтернеті. Усі різновиди дискурсу

мають свої особливості, дослідженням яких активно займаються галузі сучасного дискурсивного аналізу [там само].

Одна з перших спроб класифікації дискурсів була здійснена засновником комунікативної філософії Ю. Габермасом. Він виділив п'ять видів дискурсу, які реалізуються залежно від ситуації:

- дискурс як засіб комунікативної дії (наприклад, розмова з метою інформації та навчання або заздалегідь організований диспут);
- дискурс як засіб ідеологічного впливу, тобто комунікативна дія, яка лише позірно приймає форму дискурсу (усі форми ідеологічного виправдання);
- терапевтичний дискурс (психоаналітична розмова між лікарем і пацієнтом);
- нормальний дискурс, який слугує обґрунтуванню проблематичних претензій на значення (наприклад, наукова дискусія);
- нові форми дискурсу (навчання за допомогою дискурсу замість дискурсу як засобу для інформації та інструкцій, модель вільної семінарської дискусії за Гумбольдтом) [Хабермас 1996, 91].

Російський мовознавець В. І. Карасик виділяє два особливих типи дискурсу з позиції соціолінгвістики: персональний (індивідуально-орієнтований) і інституційний (статусно-орієнтований) дискурс. У першому мовець виступає як особистість зі своїм багатим внутрішнім світом, а в другому – як представник тієї або іншої соціальної групи [Карасик 2000, 6]. Персональний дискурс, на думку вченого, має два різновиди: побутове й буттєве спілкування. Специфіка побутового спілкування детально відображена в дослідженнях розмовного мовлення. У буттєвому дискурсі спілкування переважно монологічне й представлене творами художньої літератури. У інституційному дискурсі спілкування відбувається в певних рамках статусно-рольових відносин і виділяється на підставі двох ознак: мета та учасники спілкування [Карасик 2000, 14].

Отже, В. І. Карасик виділяє такі типи інституційного дискурсу: *політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний і масово-інформаційний*, зауважуючи, що цей список можна змінити або розширити, оскільки суспільні інститути суттєво відрізняються один від одного та не можуть розглядатися як однорідні явища. Так виникають різновиди в рамках того або іншого типу дискурсу, а тому проблематично говорити про інституційний дискурс нумізматів або рибалок [див. докладніше Карасик 2000].

Відповідно до каналів інформації, у сучасних дослідженнях наводиться більш широка типологія дискурсу, що будується на основі різних типів семіотичних знаків, як-от:

- *художній* (О. А. Бабелюк, В. Б. Бурбело, І. А. Бехта, І. В. Смущинська);
- *політичний* (П. Серію, О. К. Павлова, О. Й. Шейгал, Г. М. Яворська);
- *аргументативний* (Т. Ван Дейк, А. М. Баранов, А. Д. Белова, В. З. Дем'янков, Н. К. Пригаріна);
- *науковий* (О. М. Ільченко, Н. О. Мішанкіна, Т. В. Радзівська);

- професійний (Л. С. Бейлінсон, І. А. Колеснікова);
- корпоративний (Т. Р. Ананко);
- літературний (Ю. І. Черняк);
- поетичний (К. Б. Рябих);
- фольклорний (В. Л. Кляус, І. Е. Ратнікова);
- казковий (І. С. Соборна, В. Є. Шабліовський);
- магічний (О. В. Бабаєва, В. Ф. Філатова);
- міфологічний (О. С. Колесник, Г. О. Чамишев);
- містичний (В. В. Степанов);
- ритуальний (М. Г. Извекова);
- неофіційний / позацензурний (Н. П. Карпчук);
- тоталітарний (П. В. Зернецький);
- дипломатичний (Т. О. Волкова, Н. Кащшин, О. В. Метелиця);
- етикетний (Г. Г. Почепцов);
- монологічний (Л. М. Гончарова);
- діалогічний (Н. В. Гончарова, О. Г. Хохловська);
- автобіографічний (О. П. Синчак);
- наративний (Н. В. Єгоршина, О. А. Ляшенко);
- журналістський (Є. С. Гладковська, Е. В. Чепкіна);
- масмедійний (С. Я. Колтишева);
- публічний (О. К. Павлова);
- PR-дискурс (Т. Ю. Махортова);
- Інтернет-дискурс (Н. О. Ахренова, Л. Ф. Компанцева);
- віртуальний (А. А. Андрухович, Н. Г. Асмус, Л. Ф. Компанцева, О. В. Лутовінова);
- маніпулятивний (О. Л. Михальова, М. І. Парасуцька);
- невербальний (Т. Л. Музичук);
- дискурс конкретної мовної особистості (М. В. Ляпон);
- оцінний (Н. Н. Миронова);
- діловий або бізнес-дискурс (Ю. В. Данюшина, Л. П. Науменко);
- маркетинговий (І. А. Гусейнова);
- адміністративний (М. М. Панова);
- банківський (Т. Ю. Махортова);
- економічний (О. В. Колотніна);
- навчальний (О. А. Клімакова);
- педагогічний (Н. О. Антонова, Т. В. Єжова, К. Г. Кабаченко);
- академічний (Н. Г. Бурмакіна);
- родинний / парентальний (А. А. Бігарі, О. В. Проценко);
- маритальний / матримоніальний (Є. В. Зимич, Л. В. Солошук);
- риторичний (І. С. Зяярна, В. Є. Фельдман);
- передвиборний (О. В. Гайкова, В. Кулик, Н. Г. Левшина);
- філософський (Т. А. Зарубіна, Р. В. Зімін);

- *телевізійний* (О. Г. Ларіна, І. Є. Победоносцева, М. Є. Фролов);
- *театральний* (Г. Веселовська);
- *сценічний* (Н. В. Суленьова);
- *історичний* (Т. Ю. Бледних, Н. М. Єлуфімова, Д. О. Маркова);
- *юридичний* (Н. Є. Коваль, Л. Є. Попова, Л. В. Колеснікова);
- *правовий* (Н. К. Кравченко, К. В. Кучумова);
- *судовий* (М. Д. Голев, Т. В. Дубровська, Г. В. Карпук, О. В. Смирнов);
- *адвокатський* (Г. В. Карпук);
- *емоційний* (Я. В. Гнезділова, С. Е. Носкова);
- *аудиторний* (Мухаммад Халід);
- *гастрономічний* або *глуттонічний* (Н. П. Головницька, А. В. Олянич, М. А. Солонченко);
- *реklamний* (І. Я. Балабанова, В. В. Зірка, Т. Ю. Ковалевська, І. О. Лисичкіна, С. Ю. Тюріна, І. М. Шукало);
- *молодіжний* (А. Г. Русанова, М. Г. Чабаненко);
- *публіцистичний* (О. В. Дудолодова, К. С. Серажим, Й. А. Стернін, О. В. Федорова);
- *російський* (В. В. Красних);
- *масово-інформаційний* (К. С. Серажим);
- *бібліотерапевтичний* (С. А. Тамарченко);
- *ідеологічний* (В. Лісовий, Н. Б. Отрешко);
- *спонукальний* (О. Б. Франко);
- *медичний* (М. І. Барсукова);
- *військовий* (Б. М. Галієв, Т. С. Юсупова);
- *спортивний* (І. Є. Дубчак, О. О. Панкратова);
- *екологічний* (О. В. Іванова, Н. О. Красильникова);
- *патріотичний* (О. В. Декленко);
- *іміджевий* (О. В. Шефер);
- *релігійний* (К. В. Бобирьова, І. В. Богачевська, Т. А. Івасишина);
- *біблійний* (О. С. Кирилюк, Т. А. Івасишина) та ін.

Розглянемо детальніше окремі типи дискурсу (художній, невербальний, юридичний, судовий, науковий, корпоративний, емоційний, гастрономічний, ритуальний, банківський) і з'ясуємо їх специфіку.

1. Під *художнім* дискурсом ("*literary discourse*") зазвичай розуміють таке стилізоване середовище, що віддзеркалює "культурно-мовний універсум відповідної епохи на основі валоризації комунікативних і лінгвостилістичних параметрів" [Бурбело 1999, 4]. У функціональному стилі художнього мовлення, абстракція 'дискурс' актуалізується через конкретні тексти в усьому їх структурно-типологічному та жанрово-стилістичному розмаїтті.

Художній дискурс, на думку І. А. Бехти, є мовою усієї художньої літератури, яка в процесі мовленнєвої реалізації постає у вигляді текстів художніх творів: "Це – система, яка функціонує в художній літературі як засіб відображення реальної чи

вигаданої дійсності, як засіб передачі автором свого розуміння й сприйняття цієї дійсності, а також як засіб комунікації автора та читача, їх взаємотворчості. Читач переймається зображеною письменником дійсністю, долею героїв. Водночас кожен читач домислює, додумує, сприймає текст через своє розуміння, а отже, співпрацює із автором, надаючи твору нового значення, нового бачення" [Бехта 2004, 253]. Компонентами дискурсу в художньому творі є конкретні висловлювання діалогічної чи монологічної форми з наявними в них численними кореляціями історичного, соціального, психологічного чи культурологічного змісту, які в структурі тексту реалізують часовий аспект, інтеракції між партнерами, відповідно до типу дискурсу, а також простір, в якому він відбувається, значення, які він експлікує, використовує, репродукує або перетворює.

2. У мовознавстві довгий час не вирішеним було питання про те, чи можна виділяти невербальні складові мовленнєвої поведінки персонажів художнього дискурсу. Більшість учених наголошували на тому, що невербальні компоненти комунікації можна досліджувати лише в реальному спілкуванні. Проте, останнім часом з'являється все більше праць, в яких вивчається як вербальна, так і невербальна мовленнєва поведінка персонажів художнього дискурсу.

Російська вчена Т. Л. Музичук у своїй докторській дисертації "Російський невербальний дискурс в мовній системі і мовленнєвій діяльності (на прикладі художньої прози)" [Музичук 2010] визначає *невербальний* дискурс персонажа як невербальну емоційно-мовну діяльність, марковану мовними засобами в комунікативних висловленнях персонажів (комунікантів), що маніфестує їх залученість у мовну взаємодію (у процес породження, сприйняття й інтерпретації мовленнєвого продукту), їхні наміри та стани в кожний конкретний момент цієї взаємодії. Невербальний дискурс персонажа художньої прози має чітку організовану структуру, вибудовану за принципом польового утворення [Музичук 2010, 9]. Невербальний дискурс є виразно-візуальною, просторово-тимчасовою психологічною невербальною взаємодією комунікантів у діалогічній формі спілкування, що безупинно перебудовується [там само].

3. Стосовно *юридичного* дискурсу, то спиратимемося на визначення, надане Л. В. Колесніковою: "це така модель (форма) використання мови в реальному часі, що відображає правовий тип соціальної активності особистості, детермінований історично й взаємозалежний з рівнем цивілізаційного й культурного розвитку соціуму [Колеснікова 2007, 3]. Юридична дискурсивна діяльність має спеціалізований характер, а мова права виступає компонентом певної соціальної діяльності людей (див. далі "судовий дискурс" – прим. авт.). У юридичному дискурсі як комунікативній події об'єктивується специфіка юридичного професійного мислення. Саме воно, на думку вченої, зумовлює формування таких рис і властивостей юридичного дискурсу, як інтеракційність, адресність, адресатність, інтенційність, аргументативність, термінологічність, прагматичність, інформативність, інтерпретованість [Колеснікова 2007, 4].

4. *Судовий* дискурс, на думку Т. В. Дубровської, є різновидом і складовою юридичного дискурсу [Дубровская 2010, 10]. Дослідниця розуміє судовий дискурс як

вербально-знакове вираження процесу комунікації в ході судового процесу, що розглядається в соціально-історичному, національно-культурному, конкретному ситуативному контексті з урахуванням характеристик і намірів комунікантів. При цьому кінцевою метою процесу є вирішення правового конфлікту й зміна правової ситуації [там само].

Судовим дискурсом можна вважати, по-перше, дискурс окремих судових процесів або їхніх етапів (В. М. Баранов, М. Д. Голєв). По-друге, як зауважує Т. В. Дубровська, судовий дискурс може виступати як узагальнююче поняття, що поєднує безліч дискурсів, на основі аналізу яких можливе виділення типових характеристик і загальних закономірностей побудови судової комунікації, зокрема дискурс обвинувачення й захисту, дискурс суддів тощо (О. В. Смирнов, М. Д. Голєв та ін.) [Дубровская 2010, 10].

5. Аналізу наукового дискурсу як складного синтетичного лінгвокогнітивного феномена особливого типу присвячене дослідження Н. О. Мішанкіної "Лінгвокогнітивне моделювання наукового дискурсу" [Мишанкіна 2010].

Науковий дискурс, на думку дослідниці, є єдністю таких складових: системи онтологізованого знання (наукова картина світу), наукової комунікації (способи наукової взаємодії) і системи наукових текстів (способи вербалізації наукового знання відповідно до правил наукової комунікації) [Мишанкіна 2010, 11–12]. У зв'язку із цим науковий текст (дискурс) включає три основних типи метафор: дискурсивно-онтологічну, яка моделює простір наукової діяльності, об'єкти й суб'єкти; гносеологічну, що репрезентує метафоричну гіпотетичну модель об'єкта дослідження; комунікативну – адаптує нову модель до когнітивних можливостей слухачів [там само].

Учасниками наукового дискурсу є вчені, дослідники, що формують певні наукові спільноти. Мета наукового дискурсу, за визначенням Н. О. Мішанкіної, пов'язана з принциповою орієнтацією на одержання нового знання [Мишанкіна 2010, 11–12], а тому значимими для нього є критерії науковості: систематичність, методичність, критичність, загальнозначимість результатів [див. детальніше Макаров 2003]. Систему дискурсивних формул у рамках наукового дискурсу репрезентує науковий стиль – специфічна підсистема мовних засобів, що детально розглядається в межах функціонально-стилістичного напрямку в працях багатьох лінгвістів (М. М. Кожина, О. Б. Сиротініна та ін.). Основні риси наукового стилю – це абстрактність (понятійність), логічність, однозначність, нейтральність. Науковий дискурс, як зазначає Н. О. Мішанкіна, припускає апелювання комуніканта до системи знання, сформованої в рамках тієї або іншої науки, а тому одним із його базових параметрів є *інтертекстуальність* [Мишанкіна 2010, 20], що розуміється в цьому випадку як "універсальний принцип побудови наукового тексту на рівні змісту" [Чернявская 2006].

6. *Корпоративний* дискурс, на думку Т. Р. Ананко, є цілеспрямованою комунікативною дією, що реалізується в інституційній сфері й виявляється в міжособистісних стосунках, обслуговує всі рівні функціонування компанії, відповідає основним положенням корпоративної культури й здійснюється з метою уніфікації поведінки працівників як представників однієї організації, гармонізації комунікації в середині

корпорації у взаємодії з суб'єктами комунікативного континууму [Ананко 2007, 3–4]. Корпоративний дискурс є складовою корпоративної культури компанії; фактори, які зумовлюють характер і організацію корпоративної комунікації, пов'язані з напрямками діяльності компанії, правилами й нормами корпоративної поведінки, а також цінностями корпоративної культури [там само].

Основним у корпоративному дискурсі є те, що комунікація в межах компанії розглядається в тісному взаємозв'язку з корпоративною культурою як однією з її складників, зокрема з основними напрямками діяльності компанії, правилами й нормами поведінки, положенням про трудову діяльність тощо. Ця ознака, як зауважує українська дослідниця Т. Р. Ананко, фактично відокремлює корпоративний дискурс від бізнес-дискурсу, аналіз якого значною мірою зосереджений на тематичному й інтеракційному аспектах ділової комунікації (О. М. Ільченко, Н. Г. Наумова) [Ананко 2007, 6].

7. Цікавим є визначення *емоційного* дискурсу, яке надає вітчизняна вчена Я. В. Гнезділова: непередбачена "его"-мотивована діалогічна/монологічна мовленнєва діяльність в емоційно зумовленій ситуації, що виникає в результаті спонтанного прояву емоцій (переляку, стресу, смутку, гніву, (не)задоволення, радості й т. і.) і супроводжується відповідними невербальними засобами – мімікою, сльозами, криком, сміхом, різними рухами тіла тощо [Гнезділова 2007]. На нашу думку, саме в емоційному дискурсі невербальні компоненти спілкування мають найвизначніше значення, на відміну від наукового, ідеологічного, юридичного та інших формалізованих типів дискурсу, в яких невербаліка лише "супроводжує" вербальну складову мовленнєвої поведінки комунікантів.

8. У останніх дослідженнях, присвячених різним типам дискурсу, чільне місце посідає гастрономічний або глуттонічний дискурс. *Гастрономічний* дискурс, за визначенням Н. П. Головніцької, є змішаним типом комунікації. З одного боку, він особистісно-орієнтований, що функціонує в побутовій (повсякденній) сфері спілкування, а з іншого, – статусно-орієнтований, який має інституційний характер [Головніцькая 2007, 15].

Ядром гастрономічного дискурсу є спілкування базової пари – представника закладу громадського харчування й відвідувача (спілкування службовців і відвідувачів між собою, бесіда офіціанта з відвідувачем тощо). Хронотопом гастрономічного дискурсу, на думку Н. П. Головніцької, є 1) час, закріплений за кулінарним виробничим процесом і обслуговуванням відвідувачів будь-якого закладу громадського харчування: денний, вечірній, нічний, залежно від типу закладу, і 2) місце, де відбувається відповідна робота з приготування їжі й обслуговування відвідувачів (їдальня, кафе, ресторан, бар і т. д.) [там само].

Мета гастрономічного дискурсу, як зазначає російська дослідниця, полягає у формуванні як харчових смаків споживача, так і культурних домінант (норм етикету, правил поведінки за столом і т. і.), пов'язаних з підтримкою життя за допомогою споживання їжі [Головніцькая 2007, 15]. Іншими словами, метою цього типу дискурсу є формування цінностей, адже основною складовою глуттонічної комунікації є

процес харчування як одна з обов'язкових умов біологічного виживання. У перспективі, на нашу думку, цікавими були б дослідження, присвячені національно-культурним, ідіоетнічним особливостям гастрономічного дискурсу.

9. Вважаємо за необхідне звернутися до визначення ритуального дискурсу, прагмалінгвістичні характеристики якого детально проаналізовано в кандидатській дисертації Марини Геннадіївни Ізвекової "Прагмалінгвістичні характеристики ритуального дискурсу" [Ізвекова 2006]. *Ритуальний* дискурс, на думку вченої, є стереотипним символічно навантаженим вербальним спілкуванням, зорієнтованим на закріплення ідентичності індивідуума як члена соціуму або створення нової ідентичності індивідуума [там само]. Так, М. Г. Ізвекова робить висновки, що основними прагмалінгвістичними характеристиками ритуального дискурсу є: 1) висока тональність спілкування; 2) рекурсивність (циклічність); 3) емоційна маркованість; 4) драматургічність (розподіл ролей); 5) сценарність (чітка послідовність дій) [Ізвекова 2006, 5].

Ритуальний дискурс неоднорідний, а тому можна виділити різні ступені ритуальності спілкування. Так, російська дослідниця зазначає про тверду й м'яку формалізацію ритуального дискурсу, де в мінімальному ступені ритуалізований повсякденний дискурс, а в максимальному – певні жанри релігійного і юридичного дискурсу. До основних способів вираження ритуального дискурсу М. Г. Ізвекова зараховує такі: 1) чітке дотримання правил мовленнєвого спілкування – мовної і мовленнєвої норм; 2) ускладнена мова, що відрізняється від повсякденної; 3) стереотипне вживання мовленнєвих кліше й шаблонних висловлювань; 4) повторюваність мовних одиниць у потоці мовлення; 5) відсутність ввічливих слів у всіх дискурсивних жанрах; 6) уживання займенників у множині в канонічних текстах; 7) комунікативний пріоритет особи з вищим соціальним статусом; 8) уповільнений темп мовлення учасників, старанність і уважність при вимові окремих слів, збереження голосних звуків в ненаголошених позиціях [Ізвекова 2006, 5].

10. Лінгвопрагматичний потенціал PR-жанру у просторі банківського дискурсу висвітлено в кандидатській дисертації Т. Ю. Махортової [Махортова 2007]. Щоправда, необхідно зазначити, що у своїй праці дослідниця вважає діловий, соціально-інформаційний, рекламний дискурси і PR-дискурс складовими банківського дискурсу, розмежовуючи всі зазначені вище типи дискурсів за певними критеріями.

Так, за визначенням Т. Ю. Махортової, *банківський* дискурс у системі інституційного дискурсу є вербалізацією інтерактивної діяльності учасників спілкування в координатах статусно-рольових відносин діяльності банку як інституту. Найважливішими факторами, що визначають банківський дискурс, є: учасники – банк як суспільно-економічний інститут і соціопрагматично пов'язаний з ним комунікант, які у взаємодії реалізують різні комбінації статусно-рольових характеристик; комунікативні стратегії, зумовлені характеристиками адресата; мета – регулювання соціокомунікативної поведінки учасників у певному типі відносин [Махортова 2007, 5].

Прикладами банківського дискурсу можна вважати різні інституційні форми спілкування, в яких суб'єкт і зміст стосуються сфери банківської діяльності, напри-

клад, банківські документи, річний звіт про діяльність банку, фірмовий банківський проспект, консультація в банку, репортаж про спонсорський проект банку, реклама банківських послуг і т. п. Відповідно до основних напрямків діяльності банківської установи (комерційного і соціокомунікативного) у межах банківського дискурсу Т. Ю. Махортова виокремлює дві сфери інституційного спілкування: *діловий і соціально-інформаційний* дискурс. Останній містить у собі *PR-дискурс і рекламний* дискурс, які протиставляються один одному за низкою критеріїв: об'єктом, метою, адресатом, стратегією, технікою комунікації й тимчасовим періодом впливу [Махортова 2007, 6–7]. *PR-дискурс* розуміється вченою як форма комунікації між банком і громадськістю з метою інформування про діяльність цього інституту, а також формування його позитивної репутації й певного стереотипу сприйняття в масовій свідомості [там само].

Таким чином, у пропонованій статті ми систематизували та охарактеризували існуючі в лінгвістиці підходи до визначення поняття дискурсу, зокрема з'ясували структурні характеристики цього багатовимірного явища; встановили типологію дискурсу, а також виявили основні універсальні та специфічні властивості окремих типів дискурсу (художнього, невербального, педагогічного, юридичного, судового, наукового, корпоративного, емоційного, гастрономічного, ритуального, банківсько-го). Маємо широку *перспективу* подальших досліджень, у яких основну увагу зосередимо на детальному аналізі мовленнєвої поведінки українців, росіян і англійців у кооперативних комунікативних ситуаціях на матеріалі різних типів дискурсу.

В статье систематизированы и охарактеризованы существующие в лингвистике подходы к определению понятия дискурса, в частности обозначены структурные характеристики этого многогранного явления; установлена типология дискурса, а также выявлены основные универсальные и специфические особенности отдельных типов дискурса (художественного, невербального, педагогического, юридического, судебного, научного, корпоративного, эмоционального, гастрономического, ритуального, банковского).

Ключевые слова: дискурс, структура дискурса, типология дискурса.

The article systematized and characterised existing in the current linguistics approaches to the definition of discourse, in particular, indicates the structural characteristics of this multifaceted phenomenon; establishes typology of discourse and also identifies main universal and specific features of different types of discourse (literary, non-verbal, pedagogical, legal, judicial, scientific, corporative, emotional, gastronomic, ritual and banking).

Key words: discourse, the structure of discourse, typology of discourse.

Література:

1. *Алефиренко Н. Ф.* Проблемы вербализации концепта: теоретическое исследование / Н. Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 2003. – 96 с.
2. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
3. *Ананко Т. Р.* Англомовний корпоративний дискурс : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ананко Тетяна Рудольфівна. – Харків, 2007. – 20 с.
4. *Барт Р.* Лингвистика текста / Р. Барт // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. VIII. – С. 442–449.
5. *Бахтин М. М.* Собрание сочинений : в 7 т. Т. 5. Проблема речевых жанров / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Русские словари, 1996. – С. 159–206.

6. *Бацевич Ф. С.* Нариси з комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : Вид. центр Львівськ. нац. ун-ту, 2003. – 247 с.
7. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
8. *Бацевич Ф. С.* Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
9. *Беллерт М.* Об одном условии связности текста / М. Беллерт // Новое в зарубежной лингвистике. – 1978. – Вып. 8. – С. 172–207.
10. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М. : Прогресс, 1975. – 446 с.
11. *Бехта И. А.* Дискурс наратора в англомовній художній прозі / Иван Антонович Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
12. *Блумфильд Л.* Язык / Леонард Блумфильд. – М. : Наука, 1968. – 292 с.
13. *Богданов В. В.* Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты / Валентин Васильевич Богданов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 88 с.
14. *Богданов В. В.* Текст и текстовое общение : учебное пособие / В. В. Богданов. – СПб. : Санкт-Петербург. гос. ун-т, 1993. – 67 с.
15. *Бурбело В. Б.* Художній дискурс в історії французької мови та культури IX–XVIII ст.: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Валентина Броніславівна Бурбело. – К., 1999. – 32 с.
16. *Варшавская А. И.* Смысловые отношения в структуре языка: (на материале современного английского языка) / Алевтина Ивановна Варшавская. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. – 135 с.
17. *Гийому Ж.* О новых приемах интерпретации, или проблема смысла с точки зрения анализа дискурса / Ж. Гийому, Д. Мальдидье // Квадратура смысла: Франц. школа анализа дискурса. – М. : Прогресс, 1999. – С. 124–136.
18. *Гнезділова Я. В.* Емоційність та емотивність сучасного англомовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ярослава Володимирівна Гнезділова. – К., 2007. – 291 с.
19. *Головницкая Н. П.* Лингвокультурные характеристики немецкоязычного гастрономического дискурса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Наталья Петровна Головницкая. – Волгоград, 2007. – 26 с.
20. *Горелов И. Н.* Основы психолингвистики / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов. – [изд. 3-е, перераб. и дополн.]. – М. : Лабиринт, 2001. – 304 с.
21. *Греймас А.* Семиотика. Объяснительный словарь теории языка / А. Греймас, Ж. Курте // Семиотика / сост. и общ. ред. Ю. С. Степанов. – М. : Радуга, 1983. – С. 453–550.
22. *Дейк ван Т. А.* Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – 1988. – Вып. 23. – С. 153–212.
23. *Дейк ван Т. А.* Макростратегии / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Язык. Познание. Коммуникация. – М. : Прогресс, 1989. – С. 41–67.
24. *Дискурс іноземномовної комунікації* : [колективна монографія / під заг. ред. Кусько К. Я.]. – Львів, 2001. – 495 с.
25. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : [колективна монографія / під заг. ред. Шевченко І. С.]. – Х. : Константа, 2005. – 356 с.
26. *Дубровская Т. В.* Судебный дискурс: речевое поведение судьи : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Татьяна Викторовна Дубровская. – Саратов, 2010. – 40 с.
27. *Ежова Т. В.* Педагогический дискурс и его проектирование / Т. В. Ежова // Интернет-журнал "Эйдос". – 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-5.htm>.
28. *Звегинцев В. А.* Предложение и его отношение к языку и речи / В. А. Звегинцев. – М. : КомКнига, 2007. – 306 с.
29. *Извекова М. Г.* Прагмалингвистические характеристики ритуального дискурса : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Марина Геннадьевна Извекова. – Волгоград, 2006. – 204 с.
30. *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 284 с.

31. *Карасик В. И.* Языковая личность и категории языка / В. И. Карасик // Языковая личность: проблемы значения и смысла. – Волгоград, 1994. – С. 14–24.
32. *Карасик В. И.* О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
33. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
34. *Карпук Г. В.* Контактустановливающая функция языка в судебном дискурсе (на материале выступлений русских и американских адвокатов) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Галина Владимировна Карпук. – Минск, 2006. – 115 с.
35. *Кибрик А. Е.* Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания (универсальное, типовое и специфичное в языке) / Александр Евгеньевич Кибрик. – М. : Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова, 1992. – 336 с.
36. *Кибрик А. А.* Функционализм / А. А. Кибрик, В. А. Плунгян // Фундаментальные направления современной американской лингвистики : сб. обзоров МГУ им. М. В. Ломоносова. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – С. 276–339.
37. *Кибрик А. А.* Фinitность и дискурсивная функция клаузы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.philol.msu.ru/~otipl/new/main/people/kibrik-aa/files/Finiteness_discourse_clause@ITG3_2008.pdf.
38. *Колесникова Л. В.* Юридический дискурс как результат категоризации и концептуализации действительности (на материале предметно-терминологической области "Международное частное право") : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Лилия Викторовна Колесникова. – Ставрополь, 2007. – 166 с.
39. *Кох В. А.* Предварительный набросок дискурсивного анализа семантического типа / В. А. Кох // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. VIII. – С. 149–171.
40. *Кравченко Н. К.* Міжнародно-правовий дискурс: когнітивно-комунікативний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Наталія Кимівна Кравченко. – К., 2007. – 31 с.
41. *Красных В. В.* К вопросу о лингвокогнитивных аспектах коммуникативного акта / В. В. Красных // Научные доклады филологического факультета МГУ. – 1998. – Вып. 2. – 240 с.
42. *Красных В. В.* "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
43. *Кубрякова Е. С.* Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века : сб. статей. – М. : РГГУ, 1995. – С. 144–238.
44. *Кубрякова Е. С.* О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике / Е. С. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты: сб. обзоров РАН ИНИОН. – М., 2000. – С. 7–25.
45. *Кубрякова Е. С.* О термине дискурс и стоящей за ним структуре знания / Е. С. Кубрякова // Язык. Личность. Текст. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – С. 23–33.
46. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. Ярцева В. Н.]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.
47. *Литвиненко Н. П.* Український медичний дискурс : [монографія] / Н. П. Литвиненко. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2009. – 304 с.
48. *Макаров М. Л.* Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
49. *Махортова Т. Ю.* Лингвопрагматический потенциал PR-жанра в пространстве банковского дискурса: на материале немецкоязычных банковских проспектов : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Татьяна Юрьевна Махортова. – Волгоград, 2007. – 190 с.
50. *Милевская Т. В.* О понятии "дискурс" в русле коммуникативного подхода / Т. В. Милевская // Материалы Международной научно-практической конференции ["Коммуникация : теория и практика в различных социальных контекстах "Коммуникация–2002" ("Communication Across Differences")]. – Пятигорск : ПГЛУ, 2002. – Ч. 1. – С. 188–190.

51. *Мишанкина Н. А.* Лингвокогнитивное моделирование научного дискурса : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.02 "Русский язык", 10.02.19 "Теория языка" / Наталья Александровна Мишанкина. – Томск, 2010. – 46 с.
52. *Музычук Т. Л.* Русский невербальный дискурс в языковой системе и речевой деятельности : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Татьяна Леонидовна Музычук. – М., 2010. – 41 с.
53. *Павлова Е. К.* Политический дискурс в глобальном коммуникативном пространстве (на материале английских и русских текстов) : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Елена Касимовна Павлова. – М., 2010. – 45 с.
54. *Плеханова Т. Ф.* Текст как диалог / Т. Ф. Плеханова. – Минск : МГЛУ, 2002. – 253 с.
55. *Попова З. Д.* Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – [2-е изд.]. – Воронеж : Истоки, 2003. – 60 с.
56. *Почепцов Г. Г.* Теорія комунікації / Георгій Георгійович Почепцов. – К. : ВЦ "Київський університет", 1999. – С. 75–126.
57. *Радзієвська Т. В.* Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – Соціум – Культура – Мовна особистість : [монографія] / Тетяна Вадимівна Радзієвська. – К. : ДП "Інформативно-аналітичне агентство", 2010. – 491 с.
58. *Седов К. Ф.* Структура устного дискурса и становление языковой личности: грамматический и прагмалингвистический аспекты / Константин Федорович Седов. – Саратов : Изд-во Саратовск. пед. ин-та, 1998. – 112 с.
59. *Седов К. Ф.* Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / Константин Федорович Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.
60. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Елена Александровна Селиванова. – Киев : Брама ; Изд-во Вовчок О. Ю., 2004. – 336 с.
61. Семиотика : антология / [сост. и общ. ред. Ю. С. Степанов]. – М. : Академический Проект, 2001. – 702 с.
62. *Серажим К.* Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : [монографія] / Катерина Серажим. – К., 2002. – 392 с.
63. *Серио П.* Как читают тексты во Франции. Вступительная статья / П. Серио // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М. : ОФО ИГ "Прогресс", 1999. – С. 12–53.
64. *Сорокин Ю. А.* Психолингвистические аспекты изучения текста / Ю. А. Сорокин. – М. : Наука, 1985. – 168 с.
65. *Степанов Г. В.* Язык. Литература. Поэтика / Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1988. – 382 с.
66. *Степанов Ю. С.* Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца XX века : сб. статей. – М. : РГГУ, 1995. – С. 34–73.
67. *Сусов И. П.* Введение в теоретическое языкознание : электронный учебник / Иван Павлович Сусов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lingvolah.chat.ru/library/susov.htm>.
68. *Тер-Минасова С. Г.* Язык и межкультурная коммуникация : учебное пособие / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
69. *Тюрина С. Ю.* Дискурс как объект лингвистического исследования / С. Ю. Тюрина. – Владимир, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vfnglu.wladimir.ru/files/netmag/v3/ar11.doc>.
70. *Ушакова Т. А.* Роль человека в общении / Т. А. Ушакова, Н. Д. Павлова, И. А. Засова. – М. : Наука, 1989. – 192 с.
71. *Хабермас Ю.* Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації / Ю. Хабермас // Першоджерела комунікативної філософії. – К. : Либідь, 1996. – С. 84–90.
72. *Чернявская В. Е.* Дискурс власти и власть дискурса / Валерия Евгеньевна Чернявская. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 136 с.
73. *Шейгал Е. И.* Семиотика политического дискурса / Елена Иосифовна Шейгал. – М. ; Волгоград : Перемена, 2000. – 368 с.

74. *Brown G.* Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 288 p.
75. *Dijk van T. A.* Introduction : The role of Discourse Analysis in Society / T. A. van Dijk // Handbook of Discourse Analysis. – 1985. – Vol. 4. – P. 1–8.
76. *Dijk van T. A.* Principles of Critical Discourse Analysis / T. A. van Dijk // The sociolinguistic Reader. – 1998. – Vol. 2: Gender and Discourse. – P. 367–393.
77. *Dubois J.* Dictionnaire de linguistique / J. Dubois, M. Giacomo, L. Guespin. – Paris : Larousse, 1904. – 514 p.
78. *Fairclough N.* Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis / N. Fairclough // Discourse and Society. – 1992. – № 3. – P. 192–217.
79. *Halliday M. A. K.* Language, context and text : aspects of language in a social-semiotic perspective / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 264 p.
80. *Harris Z.* Discourse Analysis / Z. Harris // Language. – 1952. – Vol. 28. – № 17. – P. 1–30.
81. *Helgorsky F.* Norme et Histoire / F. Helgorsky // Le français moderne. – Paris, 1982. – №1. – P. 15–41.
82. *Hymes D.* On Communicative Competence / D. Hymes // Sociolinguistics. – 1972. – P. 269–293.
83. *Kristeva J.* Le langage, cet inconnu / J. Kristeva. – Paris : Ed. du Seuil, 1981. – 334 p.
84. *Jucker A. H.* Conversation: structure or process // Searle J. R. et al. (On) Searle on Conversation. – Amsterdam, 1992. – P. 77–90.
85. *Ostman J.* Discourse analysis / J. Ostman, T. Virtanen // Handbook of Pragmatics. – Amsterdam, Philadelphia, 1995. – P. 239–253.
86. *Searle J. R.* Conversation / John R. Searle. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – P. 7–29.
87. *Stubbs M.* Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language / M. Stubbs. – Oxford, 1983.
88. *Wierzbicka A.* "Culture scripts": A semantic approach to cultural analysis and cross-cultural communication / A. Wierzbicka // Pragmatic and Language Learning: Monograph Series. – 1994. – Vol. 5. – P. 1–24.